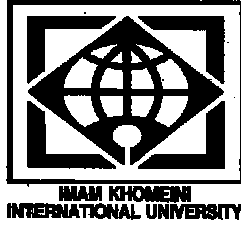

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی - رشته روابط بین‌الملل

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

عنوان

**تهدیدهای منطقه‌ای رویاروی جمهوری
اسلامی ایران
(۲۰۰۱-۲۰۱۱)**

استاد راهنما

دکتر قربانعلی قربانزاده

استاد مشاور

دکتر حاکم قاسمی

دانشجو

مهدی اقبالی مهدی‌آبادی

بسمه تعالی

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب مهدی اقبالی مهدی آبادی دانشجوی رشته روابط بین الملل مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد، بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه / تز تحصیلی خود، با عنوان " **تهدیدهای منطقه ای رویاروی جمهوری اسلامی ایران (۲۰۰۱ - ۲۰۱۱)** " را تأیید کرده، اعلام می‌دارم که تمامی محتوای آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین‌المللی نبوده و تعهد می‌نمایم که در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... ، دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان‌نامه، نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً این‌که کلیه مسئولیت‌ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می‌باشد.

مهدی اقبالی مهدی آبادی

بسمه تعالی

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی
 فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان نامه /
 رساله

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه یا دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضاء
۱	استاد راهنما	قربانعلی قربانزاده	استادیاری	دانشگاه بین-المللی امام خمینی (ره)	
۲	استاد مشاور	حاکم قاسمی	استادیاری	دانشگاه بین-المللی امام خمینی (ره)	
۳	داور خارج	محمود یزدانفام	استادیاری		
۴	داور داخل	سید عباس هاشمی	استادیاری	دانشگاه بین-المللی امام خمینی (ره)	
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	ملایوسفی	استادیاری	دانشگاه بین-المللی امام خمینی (ره)	

تقدیم

تقدیم به ساحت مقدس آقا امام زمان (عج) که با آمدنش صلح، مهرورزی و امنیت را در جوامع، بر اساس ارزش‌های والای انسانی محقق می‌سازد. تقدیم به تمامی شهیدان صدر اسلام تا زمان حاضر و آینده که در جهت حفظ ارزش‌های والای انسانی، با خداوند معامله-ای ارزشمند کرده و زندگی ناچیز دنیوی را به بهای ارزشمند زندگی اخروی عطا کردند. تقدیم به روح خدایی امام (ره)؛ آن پیر فرزانه و نایب برحقش، حضرت آیت ا... خاмене‌ای که ادامه دهنده‌ی راه امام (ره) در مسیر تحقق جامعه‌ای علوی گونه می‌باشند. تقدیم به آنهایی که در راه آسایش و امنیت مردم و سرزمین عزیزمان ایران، آسایش و امنیت خود را فدا کردند. و تقدیم به پدرمرحوم، مادرعزیزم، خانواده‌ی خوبم و کسانی که شوق استمرار، در راه تلاش همیشگی را در من زنده نگه داشته‌اند.

چکیده

در این پژوهش تلاش گردیده است تا نشان داده شود که رویکردها و سیاست‌های دفاعی ج.ا.ا در ارتباط با تهدیدهایی که در سطح منطقه‌ای خاورمیانه بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱ اعم تهدیدات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری متوجه نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد چه بوده است و اینکه آیا اتخاذ این سیاست‌ها و رهیافت‌ها در روند کاهش تهدیدهای منطقه‌ای مؤثر بوده‌اند و یا برعکس موجب افزایش این تهدیدات نیز شده است. آنچه که مشخص است این موضوع می‌باشد که محققاً وجود فشارهای خارجی و تهدیدات

همین‌طور از اساتید بزرگواری همچون آقایان دکتر بزرگمهری، دکتر نوازی، دکتر درویشی، دکتر فوزی، دکتر عیوضی و دکتر بیات که با صبر و حوصله‌ای وصف‌ناپذیر، بنده را در مقطع کارشناسی ارشد هدایت فرمودند تشکر می‌نمایم. از زحمات دکتر یزدانفام و دکتر هاشمی که زحمت داوری این پژوهش را بر عهده گرفته کمال تشکر داشته و برای تمامی اساتید گرانقدرم آرزوی توفیق همیشگی از خداوند خواستارم.

همچنین از زحمات تمام کارکنان دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) کمال سپاس و از تمامی کسانی که بنده‌ی حقیر را در اتمام این پایان‌نامه کمک کرده‌اند تشکر می‌نمایم.

فهرست اجمالی مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه ۱

بخش اول: مباحث نظری

فصل اول: تهدید در روابط بین‌الملل ۱۲

فصل دوم: تهدیدهای منطقه‌ای از منظر تئوری‌های روابط بین-

الملل ۳۵

فصل سوم: سیستم دفاعی کشورها ۴۱

بخش دوم: تهدیدهای منطقه‌ای خاورمیانه در قرن ۶۲	
فصل چهارم: ویژگی ژئوپلتیک منطقه خاورمیانه و خلیج فارس	
۶۴	۶۴
فصل پنجم: خاورمیانه و نظام امنیتی حاکم بر آن	۸۳
فصل ششم: تهدیدهای نرم و منطقه خاورمیانه	۹۰ .....
بخش سوم: ایران و تهدیدهای منطقه‌ای (۲۰۰۱-۲۰۱۱)	
فصل هفتم: موقعیت ایران در خاورمیانه	۹۹ .....
فصل هشتم: سیستم دفاعی ایران در قبال تهدیدات منطقه‌ای	
۱۲۷	۱۲۷
نتیجه‌گیری	۱۴۰ .....
کتابنامه	۱۴۴ .....

فهرست تفصیلی مطالب

	<u>عنوان</u>
	<u>صفحه</u>
۱	مقدمه
۲	بیان مسأله
۴	سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلي	۴
سؤالهاي فرعي	۴
فرضيه اصلي تحقيق	۴
فرضيه رقيب تحقيق	۴
سوابق پژوهشي موضوع	۴
روش و مراحل انجام کار تحقيق	۷
چارچوب نظری و الگوی تحليل	۸
ساماندهي پژوهش	۹
نتایج علمي قابل پيشبيني از تحقيق	۹
بخش اول: مباحث نظری	۱۰
فصل اول: تهديد در روابط بين الملل	۱۲
(۱) چيستی تهديد	۱۳
(۱-۱) گونه های تهديد	۱۴
(۱-۱-۱) تهديد سخت	۱۵
(۲-۱-۱) تهديد نرم	۱۸
(۳-۱-۱) مفاهيم جنگ نرم	۲۱
(۱-۳-۱-۱) قدرت نرم	۲۱
منابع و مؤلفه های قدرت نرم	(۲-۳-۱-۱) ۲۲
جنگ روانی	(۳-۱-۳-۱) ۲۴
نافرمانی مدنی	(۴-۳-۱-۱) ۲۵
نبرد اطلاعاتی	(۵-۳-۱-۱) ۲۷
نبرد ويژگی های	(۶-۳-۱-۱) ۳۲
اطلاعات استراتژیک	

فصل دوم: تهدیدهای منطقه‌ای از منظر تئوری‌های روابط بین-

الملل ۳۵

(۱) امنیت در سطح روابط بین‌الملل ۳۶

(۲) الگوهای امنیت منطقه‌ای ۳۸

فصل سوم: سیستم دفاعی کشورها ۴۱

(۱) سیستم دفاعی کشورها در قرن ۲۱ ..... ۴۲

(۱-۱) دفاع غیرتهاجمی ۴۲

(۲-۱) اهداف دفاع غیرتهاجمی ۴۴

(۳-۱) ویژگی‌ها و معیارهای دفاع غیرتهاجمی ۴۵

(۴-۱) نظریه دفاع غیرتهاجمی ۴۵

(۱-۴-۱) وجوه ساختار دفاعی در نیروهای

مسلح ۴۶

(۲-۴-۱) موقعیت و شرایط کشور ۴۶

(۳-۴-۱) اتخاذ استراتژی‌های دفاعی ۴۷

(۲) استراتژی‌ها دفاعی ۴۹

(۱-۲) استراتژی هدف محور ۴۹

(۲-۲) استراتژی تهدید محور ۴۹

(۳-۲) استراتژی توان محور ۴۹

(۴-۲) استراتژی ترکیبی ۴۹

(۵-۲) نظریه جنگ نامتقارن ۵۰

(۳) سیستم‌های دفاعی و تهدیدات منطقه‌ای ۵۱

(۱-۳) بازدارندگی و اهداف ۵۴

(۲-۳) شرایط بازدارندگی ۵۴

(۱-۲-۳) ارتباط ۵۴

۵۵	..... توانایی (۲-۲-۳)
۵۶	..... اعتبار (۳-۲-۳)
۵۷	..... بازدارندگی و دفاع (۳-۳)
۵۹	..... جمع‌بندی بخش اول
۶۲	بخش دوم: تهدیدهای منطقه‌ای خاورمیانه در قرن ۲۱
۶۴	فصل چهارم: ویژگی ژئوپلیتیک منطقه خاورمیانه و خلیج فارس
۶۵	(۱) ویژگی ژئوپلیتیک خاورمیانه
۶۵	(۱-۱) ویژگی‌های ژئوپلیتیک و تاریخی منطقه خلیج فارس
۶۵	(۱-۱-۱) انرژی و خلیج فارس
۷۲	(۲-۱-۱) مرکزیت ژئواستراتژیک
۷۳	(۳-۱-۱) شکاف‌های متراکم قومی، مذهبی و فرهنگی در منطقه خلیج فارس
۷۳	(۲) تهدیدهای سخت در منطقه
۷۳	(۱-۲) عوامل سیاسی مؤثر بر کشورهای خلیج فارس
۷۳	(۱-۱-۲) نقش عوامل داخلی مؤثر بر ساختار سیاسی منطقه
۷۴	(۲-۱-۲) نقش عوامل خارجی مؤثر بر ساختار سیاسی منطقه
۷۷	(۳-۱-۲) تأثیر انقلاب اسلامی بر منطقه خلیج فارس
۸۰	(۴-۱-۲) سطوح منازعه در منطقه خلیج فارس
۸۳	فصل پنجم: خاورمیانه و نظام امنیتی حاکم بر آن
۹۰	فصل ششم: تهدیدهای نرم و منطقه خاورمیانه
۹۱	(۱) سیاسی
۹۲	(۲) اجتماعی و فرهنگی

۹۲	اقتصادی
۹۵	جمع‌بندی بخش دوم
۹۷	بخش سوم: ایران و تهدیدهای منطقه‌ای (۲۰۰۱-۲۰۱۱)
۹۹	فصل هفتم: موقعیت ایران در خاورمیانه
۱۰۴	(۱) عرصه‌های همکاری، رقابت و کشمکش ایران و کشورهای خاورمیانه
۱۱۳	(۲) تهدیدهای منطقه‌ای رویاروی ایران
۱۱۶	(۱-۲) ایران و شورای همکاری خلیج فارس
۱۱۶	(۱-۱-۲) دوران جنگ عراق و ایران
۱۱۷	(۲-۱-۲) پس از جنگ ایران و عراق
۱۱۸	(۲-۲) فعالیت هسته‌ای ایران و واکنش کشورهای منطقه
۱۲۷	فصل هشتم: سیستم دفاعی ایران در قبال تهدیدات منطقه‌ای
۱۲۸	(۱) استراتژی بازدارندگی
۱۳۵	(۲) بازدارندگی نظامی
۱۳۸	جمع‌بندی بخش سوم
۱۴۰	نتیجه‌گیری
۱۴۴	کتابنامه

فهرست جدا اول

عنوان
صفحه

۱۴	جدول ۱: پیوستار قدرت
۱۸	جدول ۲: انواع قدرت

جدول ۳: ویژگیهای نبرد استراتژیک..... ۳۲

مقدمه

بیان مسأله

بررسی سیاست دفاعی^۱ کشورها، بدون توجه به قابلیت^۲، توانمندی^۳ و جهت‌گیری رفتاری آنها در سطح منطقه‌ای، امکان‌پذیر نمی‌باشد، زیرا موارد یادشده، عناصر "درون ساختی"^۴ و "برون ساختی"^۵ را با یکدیگر پیوند داده، برنامه‌ریزی لازم را برای نیل به اهداف دفاعی مورد نظر فراهم می‌آورند. بنابراین، منظور کلی از تنظیم این مجموعه، بررسی خط‌مشی‌های کلی جمهوری اسلامی ایران در "حوزه ساختی"^۶ است که ارتباط تنگاتنگی با شاخص‌ها و پارامترهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی داشته و در نتیجه تطبیق این پارامترها با عنصر نظامی و شاخص‌های کلی سازمان رزمی در ایران، و همچنین تحلیل تهدیدات جانبی که از سوی "بازیگران منطقه‌ای"^۷ و "سازمان‌های غیردولتی"^۸ علیه نظام سیاسی ایران اعمال می‌گردد اجزاء استراتژی دفاعی مشخص می‌گردد که در این تحقیق با توجه به شاخص‌های موجود به بررسی آن خواهیم پرداخت.

---

^۱ . Defense Policy

^۲ . Ability

^۳ . Capabilities

^۴ . Internal Structural

^۵ . External Structural

^۶ . Structural Area

^۷ . Regional Actors

^۸ . Non Governmental Organizations

ابعاد تهدیدات علیه امنیت ملی کشورها در قرن بیست و یکم و فرارسیدن عصر " فرامدرن"^۹ "گسترش فراوانی پیدا کرده است. در دوره فرامدرن، امنیت تحت تأثیر تغییرات گسترده در نظام بین الملل، توسعه ارتباط، پیشرفت های تکنولوژیک و نزدیکی بی سابقه جوامع به یکدیگر و افزایش همگرایی های منطقه ای و جهانی، تجلی می یابد. در مطالعات امنیت ملی، "ذهنیت"^{۱۰} و "نسبیت"^{۱۱} دو مشخصه اساسی مفهوم امنیت به شمار می روند. وجود سطوح چهارگانه امنیت اعم از "فروملی"^{۱۲}، "ملی"^{۱۳}، "منطقه ای"^{۱۴} و "جهانی"^{۱۵} در رابطه با یکدیگر به مثابه یک مفروض اصلی در مباحث امنیتی به کار می رود. از این دیدگاه منشأ تهدید صرفاً داخلی یا خارجی در نظر گرفته نمی شود، بلکه پدیده ها قابلیت های تهدیدزایی متفاوتی پیدا می کنند که با توجه به متغیر زمان نسبت به منافع ملی هر نظام سیاسی، نیاز است مورد شناسایی قرار بگیرند.

در مباحث مربوط به سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران باید به مجموعه روش ها، ابزارها، برنامه ها، شرایط داخلی و منطقه ای و اهدافی توجه نمود که دستیابی به آنها، بر میزان امنیت ملی^{۱۶} مؤثر خواهد بود و همچنین می بایست به مهمترین عوامل تهدیدکننده و رویاروی امنیت ملی توجه کرد. عواملی چون، "مسابقه تسلیحاتی کشورهای عربی منطقه - خاورمیانه و خلیج فارس"^{۱۷}، تهدیدات نظامی اسرائیلی-عربی^{۱۸}، ادعاهای سرزمینی کشورهای همسایه که به عنوان نمونه در چند دهه اخیر، عمده ترین ادعاهای سرزمینی که تمامیت ارضی جمهوری اسلامی ایران را به چالش کشانده، از سوی عراق و امارات متحده عربی بوده (فیروزی، ۱۳۸۸: ۴۳)، که از مهمترین شاخصه های تهدید امنیت و تمامیت ارضی ایران بوده اند.

جمهوری اسلامی ایران در برابر چرخه ای از تهدیدات، با ترکیبی از تهدیدات سخت و نرم در منطقه خاورمیانه قرار گرفته است. از یکسو، کشورهای عربی از ادعای مالکیت امارات نسبت به جزایر سه گانه ایران حمایت

^۹ . Post- Modernism

^{۱۰} . Mentality

^{۱۱} . Relativity

^{۱۲} . Intonational

^{۱۳} . National

^{۱۴} . Regional

^{۱۵} . Global

^{۱۶} . National security

میکنند و همچنین از حضور ایالات متحده در منطقه برای فشار به ایران در قبال فعالیت هسته‌ای و به‌زعم خود " سیاست‌های تهاجمی"^{۱۷} ایران استفاده می‌کنند و از سوی دیگر، به‌وسیله شبکه‌های ماهواره‌ای چون " العربیه "، " الجزیره " و ...، به " جنگ‌نرم"^{۱۸} عیله مبانی فکری شیعی نظام جمهوری اسلامی و ضدیت با فرهنگ و هویت ایرانی می‌پردازند. این چرخه تهدید با القائات و دخالت‌های ایالات متحده به عنوان قدرت فرامنطقه‌ای و اسرائیل به عنوان قدرت منطقه‌ای، تقویت می‌شود.

این پژوهش به بررسی تهدیدهای منطقه‌ای بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱ رویاروی جمهوری اسلامی ایران و مهمترین استراتژی‌های ایران در برابر این تهدیدها، می‌پردازد.

سؤالهای تحقیق

سؤال اصلی

اقسام تهدیدهای منطقه‌ای رویاروی جمهوری اسلامی ایران در دهه نخست قرن بیست و یکم کدام‌اند و نسبت میان این تهدیدها چیست؟

سؤالهای فرعی

---

¹⁷ . Aggressive Policies

¹⁸ . Soft War

- ۱) نظام دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر چه پایه‌ها و مبانی استوار است؟
- ۲) ابعاد تهدیدهای منطقه‌ای دهه اول قرن ۲۱ از منظر سیستم دفاعی جمهوری اسلامی ایران چیست؟

فرضیه اصلی تحقیق

تهدیدهای منطقه‌ای رویاروی جمهوری اسلامی ایران در دهه نخست قرن بیست و یکم به دو دسته کلان تهدید سخت و نرم تقسیم می‌شود که با گذشت زمان بر تهدیدهای نرم افزوده شده است.

فرضیه رقیب

تهدیدات منطقه‌ای رویاروی جمهوری اسلامی ایران از آغاز تا اکنون (سال ۲۰۱۱ م) دچار تغییرات ماهوی و کیفی نگردیده بلکه در چگونگی اعمال و تاکتیک‌های روبنایی، دچار تغییرگردیده است.

سوابق پژوهشی موضوع

تحقیقاتی که درباره امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و ارتباط آن با تهدیدات منطقه‌ای و بین‌المللی انجام گرفته است، به شرح زیر مرور می‌شود:

" استراتژی دفاع همه‌جانبه " (بهداروند، ۱۳۸۳) که بر اساس بیانات و رهنمودهای امام خمینی^(ره) در باب جنگ (ضرورت، هدف، استراتژی) تنظیم و تدوین شده است، گوشه‌ای از اندیشه‌های دفاعی امام خمینی^{ره} را در خصوص جنگ منعکس می‌نماید.

" عناصر مؤثر بر استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر برنامه اول توسعه " (متقی، ۱۳۸۹) بر این موضوع تکیه دارد که اگر سیاست دفاعی را خط مشی‌های کلان هر نظام سیاسی تلقی نماییم، در راستای آن می‌توان ساختارهای دفاعی را عینیت‌هایی دانست که از یکسو، تحت تأثیر سیاست دفاعی قرار می‌گیرد و از سوی دیگر، سیاست دفاعی هر کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اما در یک فرایند کلی می‌توان تصمیمات

و رفتار دفاعي هر کشور را در راستاي پارامترهاي ياد شده مورد ارزيابي قرار داد، زيرا متناسب با اهداف و برنامه-هاي دفاعي هر کشور، ساختارهاي دفاعي داخلي (با توجه به نقش و کارکردي که در سيستم امنيت و دفاع ملي عهده دار مي-باشند)، برنامه ها و فعاليتهاي نظامي يك کشور را در چارچوب نيروهاي نظامي و ساير ساختارهاي نظام سياسي هماهنگ مي-نمايند.

" بررسي تأثير جنگ بر استراتژي دفاعي نظامي ايران" (حسيني، ۱۳۸۹) بر اين نکته تأکيد دارد که عراق، هنگامی هجوم سراسري خود را به ايران آغاز کرد که اين کشور با مشکلات بسياري در عرصه نظامي و دفاعي روبه رو بود. ارتش که وظيفه دفاع از امنيت، استقلال و تماميت ارضي کشور را برعهده داشت، بسياري از فرماندهان رده هاي بالا و مياني خود را (به دليل ترك خدمت يا تصفيه) از دست داده بود و ساختار حرفه اي آن تا اندازه زيادي تحليل رفته بود. به همين دليل، سپاه پاسداران انقلاب اسلامي نقطه اتکاي نيروهاي نظامي ايران در تعيين استراتژي دفاعي کشور گرديد.

" وجوه تهاجم فرهنگي و اطلاعاتي غرب و تأثير آن بر فرآيندهاي ذهني و رفتاري دانشجويان دانشگاه هاي تهران" (پسنديده، ۱۳۷۴) و "مهمترين عوامل مؤثر در تهاجم فرهنگي غرب عليه انقلاب اسلامي ايران" (فياض بخش، ۱۳۷۲) به بررسي مفهوم تهاجم فرهنگي، عامل تکنولوژي در تأثيرگذاري بر فرهنگ جوامع و عوارض اجتماعي، فرهنگي، تکنولوژي و نقش امپرياليسم خبري و حاکميت استکبار بر دنياي اطلاعات در تحريف اخبار و القاء تصاوير دلخواه و تخدير اذهان مي-پردازند.

بر اساس "تحول مفهوم امنيت در سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران (۱۳۵۷-۱۳۷۶) (رضايي، ۱۳۷۶)"، تحول مفهوم امنيت در سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران سه دوره زماني متفاوت، اما در عين حال مرتبط را تحت عناوين رويکرد امنيتي "بسط محور"، رويکرد امنيتي "حفظ محور" و رويکرد امنيتي "رشد محور" طي کرده است. به عبارت ديگر، مفهوم امنيت در سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران از حالت ايدئولوژيك و تبليغات به ابعاد اجتماعي، فرهنگي، ارتباطي و به ويژه اقتصادي، متحول شده است.

در همين راستا، رويکرد امنيتي در سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران در دوره نخست (بسط محور)، بسط امنيت داخلي و ارتباط آن با پايگاه بين المللي انقلاب بود و بر اين اساس، سياست صدور انقلاب اتخاذ گرديد.

رويکرد امنيتي حفظ محور در دوره دوم سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران (اواسط جنگ تحميلي تا اواخر جنگ)، حفظ نظام و امنيت ملي بود.

رويکرد امنيتي رشد محور در دوره سوم سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران (پس از پايان جنگ تحميلي)، تقويت

ابعاد سرزمینی و ارزشی به صورت توأمان مدنظر بوده است و بر این اساس، سعی شد که به ابعاد مختلف امنیتی (سیاسی، فرهنگی، نظامی و اقتصادی) توجه شود. بر این مبنا، تحول مفهوم امنیت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تابعی از عوامل داخلی و خارجی بوده است. این تحول در بعد داخلی، تابع عامل ایدئولوژیکی ناشی از مبانی عقیدتی اسلام، تحول انقلابی در درون جامعه، موقعیت جنگی کشور، نیازهای داخلی و برداشت تصمیم‌گیران سیاست خارجی از مفهوم امنیت بوده است. تحول مفهوم امنیت در بعد منطقه‌ای، تابع وقوع انقلاب اسلامی ایران (بهم خوردن روابط ایران با همسایگان نسبت به قبل از انقلاب و توازن قوا در منطقه ناشی از خروج جمهوری اسلامی ایران از پیمان‌های منطقه‌ای غرب)، بروز جنگ تحمیلی، حضور قدرتهای خارجی در منطقه و فروپاشی شوروی (ظهور کشورهای تازه استقلال یافته در شمال ایران و وقوع بحران‌های جدید قومی و مرزی در حاشیه شمال و جنوب ایران) بوده است.

تحول مفهوم امنیت در بعد بین‌المللی، تابع شرایط نوین جهانی ناشی از فروپاشی شوروی، جابجایی قدرت‌ها و تغییرات در توزیع قدرت و قواعد بازی بوده است که از نظام بین‌المللی دو قطبی جنگ سرد به نظام چند قطبی پس از جنگ سرد تبدیل شد. بر این اساس، در رویکرد امنیتی جدید در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (رشد محور) که شکل‌گیری آن پس از پایان جنگ با عراق بوده، تلاش بر این است تا الگوی نوینی بر اساس امنیت سرزمینی و ارزشی به جامعه جهانی ارائه شود. در همین راستا، اتخاذ رویکرد امنیتی بر اساس ملاحظات اصولی و منطقی، به منظور تحقق عینی "عزت، حکمت و مصلحت" در سیاست خارجی نقطه عطفی در تحول مفهوم امنیت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بشمار می‌آید.

در "ژئوپولیتیک و جهت‌گیری سیاست خارجی ایران نسبت به قطب‌های قدرت جهانی در قرن بیستم" (اطاعت، ۱۳۷۳)، دیدگاه‌های مهم ژئوپولیتیک و جایگاه ایران، عوامل مؤثر بر ژئوپولیتیک ایران، آثار منافع و علائق ژئوپولیتیک قدرتهای جهانی در برخورد با ایران، دوره‌های نفوذ قدرتهای بزرگ (موازنه-قوا)، ابرقدرتها (دو قطبی منعطف) و دوران کنونی تحت عنوان دوران سلسله مراتبی در حال‌گذار را بررسی شده و جهت‌گیری‌های سیاست خارجی ایران در الگوهای بیطرفی، انطباق رضایت‌آمیز و انطباق اعتراض‌آمیز تقسیم‌بندی شده‌اند.

در "ملاحظات امنیتی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران" مقصود رنجبر(۱۳۷۶)، تأثیر دگرگونی نظام بین‌الملل بر تحول مفهوم امنیت ملی و همچنین تأثیر دگرگونی در سیاست‌های داخلی و بین‌المللی کشورها بر تغییر مفهوم امنیت ملی

جمهوری اسلامی ایران بررسی شده است و مفهوم نوین امنیت را در دو نگرش عینی و ذهنی بیان می‌کند.

روش و مراحل انجام کار تحقیق

روش جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق، کتابخانه‌ای یعنی استفاده از منابع مکتوب شامل کتب، مقالات و سایر اسناد و مدارک موجود از جمله سایت‌های اینترنتی است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در این زمینه با مراجعه به کتابخانه‌ها، کتب، اسناد، مقاله‌ها و منابع موجود در این‌زمینه شناسایی و جمع‌آوری شد. پس از جمع‌آوری منابع، داده‌های مربوط به استراتژی‌های دفاعی و ابعاد آن در حوزه امنیت و مؤلفه‌ها و شاخصه‌های آن، تهدیدهای منطقه‌ای رویاروی جمهوری اسلامی ایران و استراتژی دفاعی آن استخراج شد. در مرحله بعد با تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، فرضیه اصلی، تبیین - گردید. به اختصار، مراحل تحقیق حاضر به ترتیب زیر است:

الف: مراجعه به کتابخانه‌ها و سایت‌های اینترنتی برای جمع‌آوری داده‌ها؛

ب: طبقه‌بندی داده‌ها؛

ج: تجزیه و تحلیل اطلاعات؛

د: تدوین و نگارش.

چارچوب نظری و الگوی تحلیل

بنیاد نظری این تحقیق بر سه رکن: ۱- قدرت‌نرم ۲- قدرت‌سخت ۳- قدرت‌هوشمند (تلفیق دو قدرت نرم و سخت) استوار است. به هر میزان که این تلفیق، منطبق با منافع ملی، مقتضیات زمان، مکان و شرایط موجود باشد، نشانگر هوشمندانه بودن متوازن ترکیب این نوع از قدرت می‌باشد. مهمترین شاخصه‌ها و مؤلفه‌های قدرت‌نرم عبارتند از فرهنگ، اقتصاد، سیاست، اطلاعات و دیپلماسی عمومی که در مواجهه با یکدیگر در فضای رسانه‌ای و سایبری از آن به عنوان جنگ‌نرم یاد می‌شود. جوزف‌نای به عنوان مبدع مفهوم " قدرت‌نرم"، و منتقد سیاست‌های دوره ریاست‌جمهوری جورج بوش، در کتاب (رهبران سیاسی، قدرت سخت، نرم و هوشمند)، انتقادات خود از سیاست‌های دوره ریاست‌جمهوری جورج بوش را در قالب بحث‌های تئوریک مربوط به قدرت‌نرم، سخت و هوشمند مطرح کرد.